

Intervju z izr. prof. dr. Bojanom Djurićem, dobitnikom nagrade Slovenskega arheološkega društva za leto 2018

© Katharina Zanier

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo; katharina.zanier@ff.uni-lj.si

Profesor, iskrene čestitke za nagrado Slovenskega arheološkega društva za življenjsko delo. Ab incunabulis: kdo ali kaj je spodbudilo vaše prvo zanimanje za arheologijo in umetnostno zgodovino?

Prav lepa hvala za čestitke. Glede mojega zgodnjega zanimanja za arheologijo in umetnostno zgodovino zadeve le niso tako jasne in premočrtne, kot bi se morda zdelo. V srednji šoli, ko se mlad človek običajno odloča, kam bo usmeril svoje nadaljnje korake, oziroma je v tako odločitve slej ko prej prisiljen, so bile moje preference drugačne. Najprej sta bili tu geologija in matematika oziroma naravoslovje nasploh, na koncu srednje šole pa tudi filozofija – vse vede torej, ki skušajo kar najširše razložiti svet, v katerem smo se znašli. Če danes pomislim na vsa pretekla leta, lahko ugotovim, da je bilo prav to zanimanje za človeka v fizičnem svetu, zanimanje za njuno interakcijo, moje osnovno gonilo. In prav arheologija je tista veda, ki naj bi znala najbolje analizirati to hkratno materialnost in duhovnost sveta v celoti njegovega obstoja. Zato sem se na koncu odločil zanjo, čeprav ne s tako jasno predstavo, kot bi se to morda zdelo iz povedanega. Nekaj pustolovske dimenzije tega poklica je nedvomno imelo vlogo pri moji izbiri študija. Umetnostna zgodovina oziroma, boljše, zgodovina umetnosti, saj gre vendarle za eno od zgodovin, mi je postala zanimiva predvsem kot možno okno za vpogled v mehanizme ustvarjanja, predvsem podob in vizualnih pripovedi, odločitev za ta študij pa sem sprejel povsem ob koncu srednješolskega obdobja. In čeprav ne obžalujem ne ene ne druge odločitve glede svojega študija in poznejše profesionalne poti, me včasih spreleti misel, da bi se morda lahko malo bolj posvetil tudi matematiki in fiziki.

Bili ste učenec Jožeta Kastelica: kateri je najpomembnejši nauk vašega učitelja?

Profesor Jože Kastelic je bil predvsem izredno širok, zelo izobražen in, ko sem ga spoznal, zelo izkušen človek. Bil je aktiven v slovenski kulturi že pred drugo svetovno vojno, bil je aktiven v OF med okupacijo, bil je aktiven na številnih področjih še dolgo po koncu vojne. V jugoslovanski arheologiji povojnih let je bil ena ključnih organizacijskih figur, v slovenski arheologiji prav tako, saj si na primer Slovenskega arheološkega društva oziroma njegovih začetkov brez njega ni mogoče predstavljati. Brez njega si ni mogoče zamisliti tudi povojnega vzpona Narodnega muzeja Slovenije v kadrovske, publicističnem,

knjižničnem in razstavnem pomenu. Prav tako si brez njega ni mogoče zamisliti povojnega razvoja ljubljanskega univerzitetnega študija arheologije, ki je z njegovimi, s preteklostjo neobremenjenimi mladimi kadri prestopil generacijske pasti in se v širšem prostoru odlično uveljavil. Jože Kastelic je bil tudi izreden, strasten predavatelj, ki je pokrival ne le klasično in provincialno arheologijo, temveč tudi antično umetnost, zgodovino, epigrafiko, numizmatiko itn. Njegova Izbrana poglavja iz rimske arheologije za višje letnike so bila vsaj zame še posebej zanimiva. Še vedno se živo spominjam nekaterih njegovih izvajanj, v katerih je poslušalcem, če so to le hoteli razumeti, dal na subtilen način vedeti, da se narava (takratne ali sedanje) oblasti in ljudi od antike do danes ni prav nič spremenila.

Če me sprašuješ o zame najpomembnejšem nauku Jožeta Kastelica, je to prav ta sposobnost širokega vpogleda v mehanizme človeške družbe in njihovo razumevanje. Ko namreč pridobiš to sposobnost, postane življenje manj zapleteno in veliko lažje. Za to njegovo širino in globino pogleda sem mu najbolj hvaležen. Dodal pa bi še, da je name precej vplivala tudi njegova izjemna sposobnost, da je študentom in mladim arheologom puščal prostor svobodnega razmisleka pri njihovem delu. Njegovo usmerjanje je bilo vseskozi bolj ali manj le posredno, izrečeno predvsem v obliki vprašanj.

Študij umetnostne zgodovine in arheologije ste zaključili leta 1975. Od takrat ste bili dejavni na področju arheologije pri nas in v tujini. Kateri so vaši najizrazitejši spomini na arheološko delo za časa Jugoslavije?

Iz tedanjega časa se najbolj spominjam delovanja v 80. letih, ko smo skušali povezati mlado generacijo arheologov iz vseh delov Jugoslavije. To je bil poskus, njegove odmeve lahko vidimo v revijah Arheo in Arheološki pregled, ki je šel vstric s takratnimi družbenimi procesi in demokratičnimi vrenji v Jugoslaviji, še posebej v Sloveniji. Ti procesi so se, žal, izšli v nasprotje tistega, za kar smo si prizadevali, namreč v uničujoče nacionalizme, ki so raztrgali Jugoslavijo in ki še danes obvladujejo vse dele bivše države. Se pa še vedno rad spominjam strokovne ekskurzije po grških kolonijah srednje Dalmacije, ki jo je aprila 1983 organiziral Arheo. V tednu dni potovanja z ladjo so se med nami, mladimi jugoslovanskimi arheologi, spletle številne trajne vezi.

Za jugoslovansko arheologijo, pa ne samo zanjo, je bilo značilno, da ni reflektirala svojih ideoloških usmeritev, da je bil v njej ekspliciten epistemološki razmislek odsoten. Je pa res, da se je bolj ali manj uspešno izognila povojnemu diamatu, vendar hkrati tudi nevtralizirala vse poskuse približevanja drugim ideološkim modelom. Ta pomanjkljivost je bila v 80. letih problematizirana predvsem v smislu ugotavljanja implicitnih ideologij v njej,

na primer prikritega nacionalizma, in kritike kulturno-zgodovinskih modelov t. i. tradicionalne arheologije. To je povzročilo zanimanje za takrat nove smeri v svetovni arheologiji, na primer za Binfordovo »novo arheologijo«, pozneje imenovano procesualna arheologija.

Hkrati se je na povsem drugi ravni naše aktivnosti pojavila zahteva po boljšem terenskem delu v smislu takrat v

Slika 1. Na avtocestnih izkopavanjih Pri Muri (arhiv SAD).

tujini uveljavljenega stratigrafskega izkopavanja in rabe Harrisove matrike. To je med slovenskimi arheologi nalletelo na nekaj odpora v smislu ohranitve domače terenske tradicije. Rezultat tega razmisleka sta bila prevoda Harrisove kulturne knjige *Načela arheološke stratigrafije* (SAD 1989) in Barkerjevega dela *Tehnike arheološkega izkopavanja* (SAD 1998).

Leta 1994 je bila ustanovljena Skupina za arheologijo na avtocestah Slovenije (SAAS) in vi ste prevzeli njeno koordinacijo. Kateri so največji uspehi tega tako ključnega projekta?

Namesto o uspehih bi raje govoril o koristih. O njih sem sicer nekajkrat že pisal in govoril, nazadnje na posvetu SAZU in SAD ob evropskem letu kulturne dediščine leta 2018, pa vendar naj jih še enkrat povzamem. Še pred tem pa naj poudarim, da je bila skupina, v kateri so ob predstavniku Uprave za kulturno dediščino RS in predstavniku akademske sfere sodelovali arheologi vseh tedanjih samostojnih Zavodov za spomeniško varstvo, ustanovljena v okviru tedanje Uprave (do leta 1994 Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine), kot edinem možnem mestu povezovanja raznovrstnih interesov. Pri tem je imela odločilno vlogo takratna direktorica Uprave dr. Jelka Pirkovič.

Med koristmi delovanja SAAS je treba najprej poudariti združitev oziroma usklajeno sodelovanje celotne arheološke konservatorske službe pri največjem državnem infrastrukturnem projektu, kar je bilo dotlej, tudi zaradi takrat samostojnega statusa zavodov za spomeniško varstvo, neobičajna novost. Infrastrukturni projekt je, če nič drugega, delovno presegal zmogljivosti takratne konservatorske službe, ki je imela po zakonu iz leta 1981 tihi monopol nad t. i. zaščitnimi arheološkimi deli, z novim zakonom iz leta 1999 pa je bil ta monopol uzakonjen. Tega so se vsi arheologi konservatorji dobro zavedali. Hkrati je bila dotedanja praksa zaščitnih del v smislu metod varovanja usmerjena predvsem v arheološka izkopavanja in dokumentiranje uničenj ob gradnjah in drugih posegih v zemeljske plasti. Takrat v svetu že dobro razvite in uporabljene metode – da ne govorim o samem konceptu – t. i. preventivne arheologije v Sloveniji še niso bile uporabljene, oziroma so bile preizkušene le v akademskem smislu. Zavedajoč se enormnega obsega dela, ki ga je bilo mogoče slutiti že na podlagi obstoječega registra arheoloških najdišč Slovenije, kaj šele na podlagi projekcije gostote arheoloških sledov v prostoru

spričo rezultatov podobnih projektov v tujini, je bilo treba oblikovati model varovanja, ki bi vključeval vse razpoložljive, že obstoječe strokovne vire in omogočil razvoj novih. Ob hkratni uporabi terenskih metod, ki bi podpirale osnovno idejo preventivne arheologije – odvratanje uničevalnih posegov od območij arheoloških ostalin –, naj mimogrede poudarim, da vseskozi zavestno ločujem pojem arheoloških ostalin od pojma arheološke dediščine, ki se v naši stroki že nekaj časa nekritično uporablja za označevanje arheoloških ostalin. Ta pojem namreč označuje izključno njihov pravni status in je zato za označevanje ostalin preprosto preozek.

SAAS je imel določeno vlogo že v postopku izdelave državnega prostorskega načrta za avtoceste, v katerem so sodelovali t. i. »prostorci« iz konservatorske službe. Ena glavnih oseb, ki je v Zakonu o varstvu okolja iz leta 1993, oziroma v njem uzakonjeni evropski obvezi po izdelavi Celovite presoje vpliva na okolje (CPVO), uspela uveljaviti tudi oceno vpliva na arheološko dediščino, je bila Lenka Molek z omenjene Uprave. Prav CPVO pa je bila zakonska osnova za delovanje naše skupine, od katere se je pričakovalo, da bo načrtovalce opremljala s podatki o arheoloških vsebinah obdelovanega prostora že v času prvih preverb posameznih variant cestnih tras. To ob tedanji razvojni stopnji metod zajemanja arheoloških podatkov in skromnih kadrovske možnosti ni imelo realne podlage. Je pa posledično v nadaljevanju omogočilo nagel razvoj tega sektorja in kritično ovrednotenje takratne informacijske baze arheoloških najdišč, generirane že v okviru starega Zavoda za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije, poznejše Uprave, danes hranjene v službi INDOK pri ministrstvu za kulturo. Če to izvajanje skrčim na temo problematike arheološke informacijske baze kod podpore načrtovanju posegov v prostor in varovanja, moram poudariti dve posledici delovanja SAAS. Prva je ugotovitev o pomanjkljivem poznavanju obstoja arheoloških ostalin v slovenskem prostoru. Kljub doslednemu izogibanju načrtovalcev vsem znanim območjem arheološke dediščine in arheološkim spomenikom smo identificirali v povprečju po eno neznano najdišče na vsakem drugem kilometru trase avtoceste. Druga posledica pa je odsotnost kakršnekoli hierarhizacije med znanimi območji dediščine ter spomeniki lokalnega in državnega pomena, če uporabim varstveno terminologijo, ki je načrtovalcem pri njihovem delu povzročala precejšnje težave, konservatorjem pa oteževala varovanje pomembnih,

v prostoru še vedno vidnih ostalin. Ta varstveno uniformna, notranje neartikulirana masa dediščine in spomenikov je v resnici velika cokla smiselnemu upravljanju z arheološko dediščino. Ima pa vsaj dva vzroka – v smislu znanosti sicer povsem upravičeno razumevanje pomembnosti vsake informacije, kar pa ne more implicirati enake vrste varovanja v vseh primerih, in nesposobnost strokovnega soočenja s celovitim in centralno vodenim ovrednotenjem arheološke dediščine. Vsi poskusi v to smer so se doslej sfizičili.

Poleg vseh metodoloških novosti pri soočanju s sistematično oceno arheološkega potenciala velikih površin je SAAS v fazi arheoloških izkopavanj preferiral izkopavanja velikih površin v nasprotju z do tedaj najbolj prakticirano obliko arheoloških sond. To je nujno povzročilo spremembe v izkopavalni metodologiji, logistiki in zajemanju oziroma hranjenju podatkov, tj. v njihovi digitalizaciji. Vzporedno s temi spremembami je prišlo do silovitega razvoja arheoloških zasebnih podjetij, v katera so bili vključeni skoraj izključno le mladi arheologi. Ob sodelovanju muzejev in nekaterih drugih ustanov pri teh izkopavanjih, pri čemer je treba izpostaviti delovanje Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti, so bili prav mladi arheologi v zasebnih podjetjih tisti, ki so odlično opravili težko terensko delo in poterenske priprave na objavo. Današnja arheološka podjetja so izšla prav iz te inicialne faze. Arheologi konservatorji so imeli pri izvedbi arheoloških izkopavanj manjšo vlogo, čeprav so pri njih vsi sodelovali oziroma jih vodili. Obseg terenskih del in njihov hkratni upravni angažma sta od njih zahtevala ogromne napore. Zelo hitro je postalo jasno, da veliki infrastrukturni posegi zahtevajo dosledno ločevanje strokovnih funkcij, da torej sočasno vodenje terenskih posegov in upravno-varstvenih postopkov ni izvedljivo – do določene mere tudi zaradi konflikta interesov. Zaradi tega in še zaradi nekaterih drugih razlogov smo predlagali reorganizacijo strukture Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v smislu ustanovitve posebnega Centra za preventivno arheologijo in posebne konservatorske službe, kar je bilo pri drugih strokah že dolgo uveljavljeno. Za umetnostne zgodovinarje konservatorje take naloge opravlja Restavratorski center.

Premik delovanja arheološke konservatorske službe od malih, predvsem zasebnih posegov v prostor k velikim državnim infrastrukturnim posegom, z vsem, kar taki projekti prinašajo v smislu postopkov in izvedbe, premik

od varovanja kot izkopavanja do uveljavitve načel Malteške konvencije oziroma načel preventivne arheologije, je imel za nujno posledico in pogoj spremembo Zakona o varstvu kulturne dediščine ter sprejetje podzakonskih aktov. Naj v zvezi z njim tokrat poudarim le dvoje – okrepitev vloge konservatorske službe in njenih nalog ter dovoljenje, da lahko arheološke raziskave opravljajo vse osebe, ki so zanje strokovno usposobljene.

Uspešna izvedba in komuniciranje rezultatov projekta varovanja arheoloških ostalin na trasi avtocest sta slovensko arheologijo v družbenem smislu postavila na precej drugačno mesto, kot ga je imela prej. Za to včasih uporabljam metaforo dolge sence, ki jo je projekt pod vodstvom SAAS vrgel na vse kasnejše javno delovanje arheološke stroke. Ob velikem javnem investiranju v varovanje arheoloških ostalin so bila (in so še vedno) družbena pričakovanja upravičeno visoka. Temu se ne moremo in ne smemo izogniti, saj gre ne le za našo prepoznavnost, temveč za našo vlogo pri ustvarjanju moderne slovenske kulture. Standarde varovanja arheoloških ostalin smo uspešno pripeljali na evropsko raven; upam, da jih provincialna različica neoliberalizma s pobesnelo deregulacijo posegov v prostor ne bo odpravila in s tem izničila truda generacij.

Leta 2009 ste nastopili funkcijo vršilca dolžnosti generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino na ministrstvu za kulturo. Kateri so bili glavni izzivi tega zahtevnega položaja?

No, izzivov je bilo kar nekaj. Vendar naj najprej povem, sploh prvič, da sem takratno ministričino ponudbo sprejel predvsem zato, da zagotovim obstoj reform, ki so bile pred tem izpeljane v okviru ZVKD-1. Ena ključnih je bila ustanovitev Centra za preventivno arheologijo. Še sveže reforme, ki so bile sprejete v času vlade neke druge politične opcije, bi namreč v goščavi državne administracije kaj lahko opešale in se postopoma izgubile.

Izzivi, po katerih me sprašuješ, so bili na primer v ustreznem organiziranju Sektorja za nepremično kulturno dediščino, posebej tistega njegovega dela, ki se je ukvarjal z izdelavo smernic in mnenj pri sprejemanju prostorskih aktov – DPN-jev, OPN-jev, OPPN-jev ipd. –, in je bil v tistem času delovno močno obremenjen. To je bila izredno pomembna služba, saj so vsa ta mnenja in smernice imele tudi pomemben »arheološki del«, katerega izhodišča so bila poročila konservatorjev. Brez dobrega sodelovanja

služb ne bi bilo mogoče uveljaviti zakonskega varovanja, kar bi posledično povzročilo številne konfliktna situacije na terenu in vrglo slabo luč na arheologijo kot celoto.

Drugi veliki izziv je bil projekt obnove izbranih slovenskih gradov, ki je bil financiran iz evropskih sredstev. Meni je bil projekt potisnjen v naročje že v zaključni fazi, ko so v posameznih primerih ostali samo še skoraj nerešljivi problemi v zvezi z realizacijo v takih projektih obveznih kazalcev, in to ob iztekajočih se rokih in odpovedih ljudi, ki so do takrat projekt vodili, kakor so pač znali. To je bil pravzaprav največji izziv mojega kratkega službovanja na ministrstvu.

No, eden večjih izzivov je bilo tudi delovanje novoustanovljene Službe za premično dediščino in muzeje, ki je bila ob odsotnosti drugih možnosti pripojena Narodnemu muzeju Slovenije. Velika angažiranost vodje te službe in njena velika želja po izboljšanju muzejske organiziranosti in delovanja v Sloveniji ter njen izredno velik delovni vložek, vse to je bilo soočeno predvsem s politično nezainteresiranostjo. To je povzročalo precejšnje napetosti na relaciji MK–NMS, ki jih ni bilo mogoče uspešno rešiti. Muzeji še danes niso ustrezno organizirani in financirani, politične volje po ureditvi teh razmer pa tudi ni, saj tak angažma ne prinaša veliko političnih točk. Prej nasprotno.

Slika 2. Leta 2014 na Metelkovi (foto: Leon Vidic/Delo).

Sicer pa lahko rečem, da je služba generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino delovno zelo naporna, izpostavljena številnim upravičenim in neupravičenim interesom ter pričakovanjem.

Sodelovali ste pri vseh pomembnejših dejanjih, s katerimi je bila utemeljena sodobna preventivna arheologija v Sloveniji, od aktov, ki so (preventivne) arheološke raziskave uvrstili med obvezne študije vpliva fizičnih posegov v prostor, prek aktualnega Zakona o varstvu kulturne dediščine (2008) in Pravidnika o arheoloških raziskavah (2013) do reorganizacije Zavoda za varstvo kulturne dediščine in ustanovitve Centra za preventivno arheologijo. Kako komentirate nedavne spremembe v gradbeni zakonodaji?

V tej zvezi lahko le citiram enega boljših okoljskih ministrov, ki jih je imela Slovenija, dr. Pavla Gantarja: »SedANJI minister Andrej Vizjak v ničemer ne skriva, da je njegova zgodba odstranjevanje okoljskih ovir pri gospodarskih mega infrastrukturnih projektih. ... V tem času (do 31. decembra 2021) bodo prav gotovo spremenili Zakon o varstvu okolja, Gradbeni zakon in recimo Zakon o urejanju prostora in počasi uveljavili merila, o katerih se niso niti slučajno pogovarjali z nevladnim sektorjem. Temu je naklonjeno tudi neko splošno vzdušje, saj so vsi po vrsti veseli. Gospodarska zbornica je vesela, Obrtno-podjetniška zbornica je vesela, potem poslušamo izjave direktorja nekega gradbenega podjetja, kako okoljske zahteve zavirajo gradnjo in podobno. Vsi so skrajno veseli, tako da nekih hudih političnih konfliktov ali sporov ni pričakovati. Konflikti se bodo odvijali le s tistimi, ki so neposredno prizadeti, pri čemer moramo povedati, da so preprosto odstranili varovalni mehanizem in posledice tega bodo lahko zelo resne.«

To, o čemer govori Gantar, se trenutno sicer res nanaša predvsem na naravovarstveno področje, toda napovedana deregulacija prostorske zakonodaje bo temeljito vplivala tudi na varovanje vse kulturne dediščine v prostoru. Pred tem si ne moremo in ne smemo zatiskati oči. Glede na to, kakšna je narava trenutne vlade in brez izjeme vseh njenih akterjev, lahko od nje pričakujemo samo sestop v preteklost. Upati v njen hiter propad ni nezaželeno, toda kaj nam zagotavlja, da naslednja vlada, leva ali desna, že sprejetih škodljivih zakonov ne bo hotela obdržati. Zakon o RTV je odličen primer take prakse.

V svoji karieri ste imeli možnost sodelovati pri številnih arheoloških projektih v tujini: ali bi lahko izpostavili primer dobre prakse varstva in sobivanja z arheologijo iz tujine?

Varovanje arheološke dediščine oziroma spomenikov je značilnost t. i. zahodne kulture in njene nekaj več kot stoletje stare spomeniške ideologije. Kot del ideologije se razumevanje varovanja spreminja v skladu s splošno ideologijo zahodne civilizacije, ki si je pred nedavnim nadela naziv globalna, čeprav gre pri tem predvsem za globalno ekonomijo trgov in finančne industrije. Toda neoliberalna ideologija, ki vse fenomene življenja že nekaj časa spreminja v blagovne kategorije, tudi arheološko dediščino vidi predvsem kot blago. Vključevanje te dediščine v turistično industrijo, proces, ki ga za svoje preživetje skušajo realizirati številni poskusi tako pri nas kot v svetu, je najjasnejši dokaz te vzajemnosti in nemoči misliti drugačno rabo. Iz tega sledi, da so najuspešnejši projekti varovanja tisti, pri katerih imajo lokalni prebivalci kar največ materialne koristi od spomenikov v njihovem okolju in temu primerno zanje skrbijo, oziroma del zaslужka usmerjajo v njihovo vzdrževanje. Idealen primer takega sobivanja bi lahko bili Pompeji, cilj turistov že od Grand Toura naprej, če ne bi bili veliki zaslužki vseskozi tarča lokalnega podzemlja; ali pa številna arheološka najdišča v Egiptu (Giza, Luxor, Assuan), Grčiji (Atene, Olimpija, Delos), Turčiji (Efez, Pergamon, Ilion), Indiji (Qutb minar, Tughlaqabad, Tadj Mahal, Orcha itn.). Pa vendar pri vseh navedenih primerih moti predvsem odsotnost aktivnega varovanja lokalnega prebivalstva, saj sta varovanje in trženje večinoma v rokah profesionalnih državnih ali regionalnih ustanov. Pri tem moramo sobivanje z arheološkimi spomeniki razumeti kot bolj ali manj aktivno participiranje prebivalcev pri njihovem upravljanju. Približek takemu modelu sem srečal na bogatem arheološkem najdišču – v arheološki krajini Kilmartin Glen na Škotskem.

Se pa v zadnjih letih, kot odgovor na različne procese, povezane z globalizacijo in korporativnim nasiljem, zamaskiranim v državne interese, pojavlja oziroma obnavlja identitarna ideologija, ki si arheološko dediščino marsikdaj ideološko lasti ter jo spreminja v simbole in zibelke. Iz polpretekle zgodovine je ta pojav znan v nacistični arheologiji (kot nam bližnji primer naj navedem le Carnuntum), znan pa je bil tudi v povojni slovenski arheologiji z iskanjem slovanskih ostalin na severni meji, če

omenim le povojna izkopavanja na Ptuj. Nosilci te identitarne ideologije znajo za spomenike včasih tudi skrbeti, žal predvsem z izključevanjem drugih – kakor se dogaja z mošejo Al Aqsa na Tempeljskem griču v Jeruzalemu – ali z uničenjem motečih delov, kakor se je zgodilo z mošejo Babri v indijski Ayodhyi. Takega zdrsa v ahistorično mentaliteto si ne smemo želeči, čeprav si del slovenske politike za to precej prizadeva.

Med letoma 2011 in 2019 ste bili predsednik Slovenskega arheološkega društva, do potankosti poznate delovanja arheologov na formalni in neformalni ravni pri nas. Ali lahko pojasnite glavne probleme in adute slovenske arheologije?

Uf, to je pa kar težko vprašanje. V obilici dogajanja v slovenski arheologiji zadnjih let ni lahko biti povsem objektivni pri njegovem ocenjevanju. Najprej bi morda veljalo poudariti prisotnost veliko mladih arheologov (moško obliko uporabljam kot spolno nevtrarno, s čimer se moja matična hiša zagotovo ne bi strinjala), ki zadnja leta izredno uspešno delujejo na vseh področjih arheološkega udejstvovanja – od terenske do specializirane znanstvene dejavnosti. Zato sem prepričan, da je generacijski prehod v slovenski arheologiji dobro uspel. Ob tako velikih in kakovostnih kadrovskih zmogljivostih je slovenski arheologiji zagotovljena uspešna in bolj diferencirana prihodnost. Na ravni posameznikov pa ta pot ni vedno lahka.

V strokovnem smislu smo lahko v zadnjih letih videli velike in zelo uspešne spremembe v tehnikah in metodah zajemanja podatkov, kar je odprlo številna vprašanja znanstvene, varstvene, organizacijske in pedagoške narave. Ob vseh nespornih uspehih pa ta premik v smeri arheometrije nujno zahteva ustrezen epistemološki razmislek, ki po mojem mnenju manjka in bi ga bilo treba čim prej opraviti. Čeprav ni dvoma, da bo do njega prej ali slej prišlo, bi lahko zamujanje pri tem povzročilo precej škode. Na področju varovanja bi zamujanje pri razmisleku o osnovnih konceptih imelo še posebej hude posledice.

Še vedno pa v slovenski arheologiji kot znanosti pogrešam premik od pretežnega ukvarjanja s t. i. malo kritiko (lower criticism) k visoki kritiki (higher criticism), če kot metaforo uporabim ta, za tekstno kritiko značilen par, ali drugo prisposodbo, vzeto iz geologije, premik od pretežno paleontoloških študij k strukturalni geologiji – čeprav nekaj redkih poskusov obstaja.

Dolga leta ste poučevali klasično arheologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, spremljali in spoznali ste številne generacije mladih arheologov. Velikokrat poslušamo o nižjih standardih sodobne vzgoje in izobraževanja. Ali ste prepoznali bistvene razlike v predznanju in pristopih vaših študentov v različnih generacijah?

Po mojih izkušnjah sprememb v znanju, s katerim študent pride iz srednje šole na fakulteto, ni mogoče vezati na spremembe v kakovosti srednješolskega izobraževanja. Tega ni bilo mogoče zaznati. Moja opažanja gredo prej v smer različne kakovosti srednješolskih profesorjev in hitrosti oziroma sposobnosti študenta, da se prilagodi novi obliki študija. Pri tem bi rad poudaril, da se univerzitetni študij ne bi smel prilagajati srednješolskim standardom in oblikam, v kar sicer vodijo nekatere reforme univerzitetnega študija.

Vaš osrednji interes raziskovanja je rimskodobna kamnoseška produkcija: katera so glavna odprta raziskovalna vprašanja v zvezi s to tematiko pri nas, ki jih velja v bodoče še osvetliti?

Rimskodobna kamnoseška proizvodnja je v raziskovalnem smislu zelo široko področje, ki sega od oskrbe mest s kamnom, oblikovanja reprezentativne javne in zasebne arhitekture ter raznovrstnih spomenikov, skupaj s problematiko simbolne rabe materialov, do delavniških, kronoloških, ikonografskih in sploh umetnostnih vprašanj rimske kulture. Pri tem gre vseskozi za fenomene celotne države in njene kulture, tako da je treba ves čas upoštevati in medsebojno primerjati istovrstne pojave v različnih delih imperija, da bi lahko prišli do verodostojnih razlag posameznih specifičnih pojavov. Zato bi vezanost raziskav na samo slovenski prostor huda metodološka napaka. Pogosto nam zgolj tak širši pogled pomaga pravilno razložiti in razumeti pojav, zabeležen na tem majhnem prostoru trenutne slovenske države. Kot primer naj navedem vpogled v marmorne spomenike Panonije, brez katerega nikoli ne bi mogel pravilno razumeti celotne problematike proizvodnje marmornih spomenikov, izhajajočih iz noriških kamnolomov in njihovih delavnic.

Danes je za kamnoseško proizvodnjo vzpostavljen nov interpretativni model, ki bi moral mutatis mutandis veljati za ves imperij in ki postavlja v ospredje delavniško proizvodnjo, vezano na posamične kamnolome. To proizvodnjo je treba definirati in analizirati s pomočjo cele vrste pristopov oziroma analiz – od litoloških do ikono-

grafskih. Tudi za slovenski prostor, oziroma za rimska središča na tem prostoru, je treba opraviti še večino teh analiz, saj smo vrsto vprašanj, povezanih z oskrbo in proizvodnjo, šele začeli reševati. Če se zdi naše poznavanje teh vprašanj za Emono še najboljše, je treba na podlagi najnovejših spoznanj geologov pričakovati zanjo mnogo bolj pestro sliko tako v smislu števila in vrste emonskih kamnolomov kot v smislu nanje vezane proizvodnje. Za Celeio so bile opravljene le nekatere geološke analize marmorja, celovita analiza kamnitega materiala pa je trenutno tema geološkega doktorata. To pomeni, da je treba arheološko delo v zvezi z oskrbo in proizvodnjo Celeie še v celoti opraviti. V Poetovionu se v tem smislu trenutno nič ne dogaja, razen kataloškega urejanja kamnitega gradiva, hranjenega v muzeju. Del marmornih analiz nagrobnih spomenikov je bil v preteklosti že izveden, njihov arheološki rezultat pa je bil za razumevanje noriško-panonske proizvodnje in trgovine izredno pomemben. Vendar ostajajo še povsem neraziskana vprašanja lokalne proizvodnje v neogenskih apnencih, še posebej v navezavi na arhitekturo Poetovione. To je eno večjih področij, ki se ga bo treba čim prej lotiti. Neviadunum in z njim povezano vprašanje kamnoseške proizvodnje v lokalnih apnencih Dolenjske je še povsem neraziskan, vendar se obeta začetek reševanja tega kompleksa tudi zanj. Za druga manjša naselja pa bo treba preveriti tako vire kot načine njihove oskrbe s kamnom in kamnitimi izdelki, saj tovrstnih analiz skorajda ni.

To so analize, ki so za razumevanje delavniške in umetnostne problematike temeljnega pomena, saj nam le one omogočajo trdno in verodostojno izhodišče za »visoko kritiko«.

Čeprav ne gre za ozko kamnoseško proizvodnjo, je treba omeniti še neko drugo rabo kamna, namreč njegovo uporabo za krašenje arhitekture oziroma njenih talnih in stenskih površin v sectile tehniki in tehniki mozaika. Moj vpogled v problematiko sectile tlakov v Sloveniji je sicer sila skromen, vendar lahko kljub temu trdim, da so uvoženi mediteranski marmorji pri nas prisotni samo v tej obliki. To je eno od poglavij oblikovanja arhitekture, ki je še povsem odprto. Pri mozaikih je vprašanje izvora materiala, tako kažejo dosedanje analize, bolj ozko vezano na izvor delavnic, celotna problematika pa je mnogo bolj zapletena kot pri drugih spomenikih.

In na koncu naj omenim še najbanalnejšo rabo kamna – gradbeništvo. Kateri so viri za gradnjo v kamnu in ka-

tere so pri gradnji uporabljene tehnike? To so vprašanja, s katerimi se pri nas doslej sistematično ni ukvarjal nihče; tako ta slepa pega slovenske antične arheologije žal sega v izhodišče zbiranja podatkov – v arheološka izkopavanja. Opažam pa, da se razmere počasi spreminjajo na bolje.

Omenila sva samo glavne poudarke vašega izjemnega življenjskega dela, ki še zdaleč ni končano: od upokojitve leta 2018 verjetno intenzivno nadaljujete z raziskavami. S čim se trenutno ukvarjate?

Nedokončanih projektov se je v preteklosti nabralo kar nekaj. Skušam jih pripeljati v zaključno fazo, predvsem objave sarkofagov Poetovione in Sirmija, ki so za razumevanje te proizvodnje v Pannoniji ključnega pomena. Tu je še priprava objave stebrov Galerijeve vile Felix Romuliana, kjer gre v osnovi za izdelek študentov mojega seminarja, opremljen z analizami mediteranskih marmorjev, iz katerih so izdelani. Naj omenim še pripravo objave, skupaj z mladimi slovenskimi geologi in nekaterimi arheologi, kamnoloma v Podpeči, kjer smo med drugim odkrili njegov antični del. Dela ne manjka in opravljam ga z veseljem.

Na koncu še nekaj osebnega: ali ima profesor Djurić kak hobi, ki ni arheologija?

Ha! Hobi kot bolj ali manj stalna prostočasna aktivnost je nekaj, česar v resnici ne poznam. V mladosti in tudi pozneje so me zanimale številne aktivnosti, od smučanja in gornišstva do konjenišstva, tudi ribištvo kar nekaj časa, sčasoma pa je zanimanje za vse te aktivnosti iz različnih vzrokov pojenjalo. Tako se danes zadovoljujem le s košnjo trave in obrezovanjem sadnih dreves, kar seveda ni mogoče uvrstiti v kategorijo hobi. Me pa še vedno vlečejo potovanja v daljne dežele, predvsem po arheoloških in historičnih krajih, pa tudi v kraje, kot je Sipadan. Kot pravi moja soproga, »arheologi poznate najlepše kraje na tem planetu«.